

Rétegek

Czeizing Lajos
Művészek (1963) című
fotóalbumáról

ÉLÉNKÜLŐ FOTÓTÖRTÉNETI
KUTATÁSAINKBAN
AKADNAK VAKFOLTOK.
AZ 1956-OS FORRADALOM
UTÁNI ÉVTIZED
FOTÓMŰVÉSZEZETÉRŐL
PÉLDÁUL ALIG KÉSZÜLT
ÉRDEMI FELJEGYZÉS, MÍG
A TÖRTÉNÉSEKET ANNÁL
INKÁBB FOGLALKOZTATJÁK
EZEK AZ ÉVEK, A REPRESSZIÓ
ÉS KIEGYEZÉS IDŐSZAKA,
A „SZÖVETSÉGI POLITIKA”
KIALAKULÁSA, A TARTÓSNAK
BIZONYULT KÁDÁR-
RENDSZER KIÉPÜLÉSE.
A FOTOGRÁFIÁBAN JÓVAL
KÉSŐBB A MUSKÁTLI-KÖRT,
STUDIO NADART ÉS
A DEBRECENI MŰHELY '67
KIÁLLÍTÁST JEGYZIK
FORDULATKÉNT. ÁM MIHEZ
KÉPEST? HIÁNYOZNA A MÁS
MŰVÉSZETI ÁGAKBAN – ÍGY
A FILMES SZAKMÁBAN
VAGY AZ IRODALMÁROK
KÖRÉBEN – OLY FONTOSNAK
BIZONYULT LEHETSÉGES
MODERNIZÁCIÓ
FOTÓMŰVÉSZETI
MEGFELELŐJE?

Czeizing Lajos felvétele a *Budapesti éjszaka* (Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, 1961) című albumhoz, 1950-es évek vége, reprodukálva a szerző örökösének tulajdonában lévő könyvmakettből

Művészek címmel 1963-ban jelent meg egy – mára elfeledett – fotóalbum a Gondolat Kiadó gondozásában.¹ A kétszáz oldalas könyv több, mint húsz idős alkotót mutatott be, a legfiatalabbnak az 56 éves Domanovszky Endre számított. A kötetben főként festők szerepelnek, ám épp a legidősebb, egy műtörténész-legendá, az akkor 94 esztendőes Lyka Károly volt. A művészek közül az album megjelenésekor négy már nem élt. Halálozási évszámukból kiderül, a fotózást már korábban, legalább 1958-ban kezdték a szerzők, Czeizing Lajos fotográfus és a pályarajzokat író D. Fehér Zsuzsa² műtörténész, aki a könyv kezdeményezője volt. A kor nyomdai viszonyai között igényesnek számítót, 2500 példányban műnyomó papírra készült, korszerű, a hatvanas évekre jellemző tördelésű³ kötet szinte előzmények nélküli a magyar könyvkiadásban, s a kevés akkori művészeti album sorában így különösen hangsúlyossá vált. Mondhatjuk, a Kádárral való kulturális kiegyezés egyik fontos mérföldköve lett: felsorolta, kik számítanak fontos képzőművészek a bontakozó konszolidációban, azaz milyen is az érvényes művészet a szocreálon túl.

Czeizing Lajos felvétele a *Budapesti éjszaka* (Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, 1961) című albumhoz, 1950-es évek vége, reprodukálva a szerző örököseinek tulajdonában lévő könyvmakettből

Czeizing Lajos: *Barcsay Jenő festőművész* (1900–1988), 1960-as évek eleje, Magyar Fotográfiai Múzeum, megjelent a *Művészek* című könyv 18. oldalán

Czeizing Lajos: *Barcsay Jenő festőművész* (1900–1988), 1960-as évek eleje, Magyar Fotográfiai Múzeum, megjelent a *Művészek* című könyv 26. oldalán

Végigtekintve a fekete-fehér fotográfiákon, az egyes alkotókról 5–6 felvétel szerepel, következetesen a műterem a helyszín, a beállítás pedig: portré vagy „munka közben”. Minden kép nagyon gondosan komponált, végiggondolt fényelosztású, tónusaiban kiegyensúlyozott. Az alkotók vállaltan a kamera kedvéért tevékenykednek, ám szokásos öltözködésekben: kardigánban, házikabátban, köpenyben. A fotós a figurákkal is, a helyszínekkel is kerüli a keresettséget. Ugyanakkor számos finom képi utalást sző a képi narratívába. A Barcsay Jenőről készült portrék egyikének háttere a művész kis téglalapokba komponált műveinek rendszere a falon, míg a másik Barcsay-fotón hasonló téglalapok: a műterem ablakszeméi, a külvilág keretei. Számos alkotónál – például Kerényi Jenőnél, Kovács Margitnál, Márffy Ödönnél – arcvonásokat, gesztusokat tükröztet műveken. Van, ahol a környezetre helyez karakterizáló hangsúlyt, Csók István műtermének neobarokkját, Czóbel Béla stúdiójának franciásságát hangsúlyozza. A fényképeken természetesen a művészek munkái is feltűnnek, de sehol nem reprodukció értékkel, mindig az alkotófolyamat összefüggéseiben. Az album szerzői-szerkesztői tehát óvatosak. Tanulva az előző évek feszültséggel teli „mérvadó” kiállításaiából:

nem műveket állítanak példának, hanem neveket sorolnak. Akik „velünk vannak”. Az előzmény: az ideológia és a kánon átrendezésének fontos mérföldköve az 1957-es *Tavaszi Tárlat* és a *Magyar Forradalmi Művészet* kiállítás volt.⁴ A szocreál lözöngök nélküli, a korábbiaknál szabadabban zsűrített, még „absztraktokat” is bemutató Műcsarnokban látható *Tavaszi Tárlat* a visszaemlékezők szerint hatalmas botrányt kavart. Pedig maga a tárlat – ahogy a témát kutató Horváth György jellemzi – jelentéktelen lehetett. A hatalom nem a kiállított művektől riadt vissza, hanem „a képzőművész társadalom születőfélben lévő autonómiájától”.⁵ A másik Műcsarnok-béli kiállítás rendezői Oelmacher Anna és a frissen alapított Magyar Nemzeti Galéria igazgatója, Pogány Ö. Gábor. A tárlat szándéka szerint tisztázni kívánta a „haladás fogalmát tartalmi és formai vonatkozásaiban”. Ugyanakkor a rendezők „magyar művészet modernebb összképének bemutatására törekedtek”.⁶ Hiszen „más lett volna felszabadulás utáni művészetünk, ha a forradalmi hagyományok tanulságait vállalni mertük volna” – írta a kiállításról ez alkalommal némiképp szocreál-kritikusan a kor új kultúrpolitikájában vezető szerepre törekvő Aradi Nóra.⁷

A magát szintén helyzetbe hozni kívánó D. Fehér Zsuzsa válasza a kánon és kiegészítés kérdéseire: olyan művészek megnevezése, akik sem mellőzöttek nem voltak az elmúlt évtizedben, sem túlzottan kompromittáltak. Tehát a lehetséges, óvatos modernség. Akiknek szakmai megítélése stabil, ugyanakkor nem ellenségei a konszolidációs folyamatnak. „Többé-kevésbé kialakult festői világgal, vagy plasztikai felfogással, csaknem kész formai fegyverzetben álltak készen a felszabadulásakor. Szavukra aggódva várták a visszhangot, – de csak gyöngécske, halkuló, semmibe vesző mondattöredékeket kaptak vissza. Megkísérelték hát a lehetetlent. Az egyéni, az igazi érzelmeket szemérmesen elrejtve csatlakoztak a kórushoz, – s annak recitativójában tűntek el, hol fájdalmas, öntépfő gyötrelmek közepette, hol könnyű, dúdoló, gondtalan, de felületes munkával.”⁸

Tisztelettel adózni idős mesterek személyének? Közreadni egy sor kvalitásos portréfotót? Ha a könyv egészének narratíváját próbáljuk megérteni, azt nem a fotográfia intelligens rendezettsége segítségével tehetjük meg, s nem is a kísérőszövegek lelkesülő semmitmondása révén. Az album létrejöttének fő oka tehát: a névsor. Amit a kötet fogadtatása is visszaigazol. A „riportkönyvről” Pogány Ö. Gábor írt elismerő, Dévényi Iván pedig fanyal-

gó recenziót.⁹ A korszak finomszerkezetének ismerői számára ezek a nevek jelentést hordoznak. A Kádár-kor képzőművészeti kánonját uraló Pogány Ö. Gábor az általa szerkesztett *Művészetben* ünnepli a szerzők válogatását, megközelítésmódját, míg a csendes ellenállás fészékében, Pécsen, a helyi irodalmi lapban a finom tollú Dévényi Iván a műtörténész slendriánságán túl épp a kánon érvényességét kritizálja.

A lehetséges modernség megmutatásához választott a szerző megfontolt fotográfust, aki a művészportré új típusát dolgozta ki a könyv számára. Természetesen a portréfotózás kezdetei óta akadnak művészekről készült felvételek bő számban. A nagy előd: Székely Aladár. Az ő nevezetes, saját kiadású *Írók, művészek* albuma a modern magyar fényképezés origójának tekinthető¹⁰. Később – Máté Olga, Rónai Dénes után – Escher Károly nyitott új fejezetet életteli, mindennapi észrevételeivel. Czeizing képei mindazonáltal távol állnak Székely pszichológiai érzékenységű műtermi fotóitól éppúgy, mint Escher oldottságától. Fotósunk nem heroizál és nem cseveg, épp annyit és épp azzal a nagyvonalúsággal közöl, amennyiből kibontakozhat az alkotók csendes, szorgos nagysága. Fontos észrevennünk Czeizing egyéni megközelítését a művészikonográfiában.

Czeizing Lajos: Szabó Iván szobrászművész (1913–1998), 1960-as évek eleje, Magyar Fotográfiai Múzeum, a fotó nem jelent meg a *Művészek* című könyvben

Czeizing Lajos: *Márffy Ödön festőművész* (1878–1959), 1960-as évek eleje, Magyar Fotográfiai Múzeum, megjelent a *Művészek* című könyv 128. oldalán

Czeizing Lajos: *Mikus Sándor szobrászművész* (1903–1982), 1960-as évek eleje, Magyar Fotográfiai Múzeum, hasonló beállítású fotó megjelent a *Művészek* című könyv 147. oldalán

Czeizing Lajos (1922–1985) legrészletesebb életrajza a Wikipédia szócikk, illetve egy (kvázi)interjú és egy rövid újságcikk.¹¹ Czeizing édesapja hegedűsként és zenetanárként tevékenykedett. Édesanyja osztrák születésű volt, így gyermekük németül és magyarul egyformán jól beszélt. Czeizing Lajos is járt a Zeneakadémiára, emellett azonban textiltechnológusi végzettséget szerzett. 1945-től a Győri Textilművek egyik alapítója, főtechnológusa és a városi zenekar első hegedűse volt. A pártba nem lépett be, magánbeszélgetéseiben kifejezetten ellenségesen viseltetett a rendszerrel. Tizenkét éves kora óta fotózott, első fényképezőgépe egy házi készítésű kihuzatos kamera volt. Gyakran küldött képeket hazai és nemzetközi kiállításokra, számos alkalommal díjazták. 1967-ben a budapesti Fényes Adolf Teremben, 1979-ben a Műcsarnokban, 1985-ben a Vigadó Galériában rendezett önálló kiállítást. A Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatánál főként turisztikai fotókat és városképeket készített, sokat járta az országot, megtakarított pénzéből külföldre utazott. Fotóihoz egy Linhof volt az „alapgépe”, a kisebb formátumokhoz Praktisixet, illetve később Bronicát használt. 1970-ben önállósította magát a reklámfotó területén. Nyolc fotóalbuma jelent meg, de szá-

mos további könyvet és naptárt is illusztráltak a felvételeivel. Önmagát szívesen nevezte fotóillusztrátornak. 1973-ban Balázs Béla-díjjal, 1981-ben Erdemes művész címmel tüntették ki. Négy győri éve előtt Újpesten, utána a XII. kerületi Németvölgyi úton élt. Hagyatéka a Magyar Fotográfiai Múzeumba került.

Czeizing Lajos – ahogy számos pályatársa az előző és saját generációjában – a két háború közötti, szakmailag magas színvonalon és igényesen űzött amatőr fotó hagyományait emelte át a Kádár-korban professzionizálódó fotós mesterségbe. Bár portréfotózásra ritkán vállalkozott, a *Művészek* album felvételei mégis magas minőségűek.¹² Hevesy Iván felfigyelt arra, hogy Czeizing képfelfogása az amatőr fotózás forrásvidékéhez kapcsolódik, nem a fotótörténész által mélységesen elítélt két háború közti „magyaros stílushoz”. Ennek a másféleségnek a megnevezését Boldizsár Iván megkerülte: „Czeizing Lajos műveinek értékét nem kell itt kiemelni: képek ezek a szó tiszta értelmében, nincsen szükségük a szavak mankójára”. Végvári Lajos pedig kissé parttalan elnevezéssel „fotószerű fotóknak” nevezte Czeizing képeit.¹³

A most kézbe vett album letisztogatása, történeti rétegeinek feltárása szolgál néhány tanulsággal. Miközben

a magyar művészet társadalomtörténetében erős fenn-tartással kezelik a „festészszerű festészet” szerepét a hatvanas évek konszolidációs folyamataiban, addig a „fotószerű fotó” értékei feltárára várnak. A *Művészek*ben kép és szöveg szoros együttműködés során jött létre, egymást támogatva szolgálja a könyv egészét. A könyvészetnek ez járható, ám azóta is ritkán választott útja. Említendő, hogy Czeizing korai könyvei közül akad még kiemelkedő. Ilyen a poétikus *Budapesti éjszaka*, amely az autonóm fotóalbum korai, káprázatos példája nálunk. És ilyen a Granasztói Pállal közösen alkotott, nagyon népszerű *Budapest egy építész szemével*, amelyben kép és szöveg együttműködése még szorosabb, mint a *Művészek* esetében.¹⁴

Ezekre az albumokra, ahogy Czeizing Lajos életművére is ködöt szitált az eltelt idő. Ebben szerepe lehetett annak, hogy a fotográfus utolsó egyéni kiállítása, melyen színes fotókkal próbálkozott eléggé ügyetlenül, meglehetősen elmarasztaló kritikákban részesült: a művészt „leírták”, idejétmúltnak nyilvánították generációjának számos tagjával együtt.¹⁵

¹ Jelen tanulmány egy része megjelent a hetvenéves Csorba Csillát köszöntő kötetben: Kovács Ida, Sidó Anna (szerk.): *Museum super omnia*, Budapest, PIM, 2022. Köszönet az ünnepeltnek és a szerkesztőknek, hogy hozzájárultak az újraközléshez.

² D. Fehér Zsuzsa művészettörténész (1925–2001) saját korának művészetét népszerűsítette, tisztelettel tekintve az alkotók legszélesebb körére. A két szerző kolléga volt a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatnál. Mindketten a főként képes levelezőlapokat publikáló kiadó alapításától, 1954-től dolgoztak itt, egyikük a kiadó főszerkesztője, másikuk a fotóosztály vezetője volt. Egyikük megjárta a szocreál ütvesztőt, másikuk – művészileg is, személyiségében is – érintetlen maradt.

³ Tervezője Rudas Klára (1919 k.–1999) grafikus, illusztrátor (amúgy azon bizonyos K. Havas Géza özevegye, akit Örkény István örökített meg az *In memoriam dr. K. H. G.* című egypercesében, az intellektuális fölény puszkagolyó általi kritikájáról beszámolva).

⁴ A szocreál utáni helyezkedés fotóművészeti megfelelője leginkább a „Vadas-vita” elnevezésű gyászos dokumentumköteg. Ebben a vitában a Vadas mellett – inkább személyes okokból – kiálló publicisták bizonytalankodva bevezetésre javasolják a humanista, illetve a neorealista fotográfia meghatározást, a marxista terminológiával szemben persze eredménytelenül. Pedig ezek a terminusok egyszerűbbé tehetnék volna – és tennék még ma is – a szocreál utáni lehetséges modernizáció tárgyalását. A „csúcsfényes” amatőrséget és a szocreál utáni óvatosságot összegezi a Vadas Ernő szerkesztette *Magyar fotóművészet 1959–1960*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1959.

⁵ HORVÁTH György: *A művészek bevonulása: A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992*, Corvina, Budapest, 2015, 191.

⁶ SINKÓ Katalin: *Nemzeti Képtár*, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2009, 85–86.

⁷ ARADI Nóra: „Magyar forradalmi művészet”, *Élet és Irodalom* 1957. november 29., 11.

⁸ CZEIZING Lajos, D. FEHÉR ZSUSZA: *Művészek*, Gondolat, Budapest, 1963, 208.

⁹ POGÁNY Ö. Gábor: „Művészek”, *Művészet* 1963 (4), 41–42.; DEVÉNYI Iván: „Két könyv a XX. század magyar képzőművészetéről”, *Jelenkor*, 1963 (12), 1103–1104.

¹⁰ LÁSD E. CSORBA CSILLA: *Székely Aladár, a művészi fényképész*, Vince Kiadó, Budapest, 2003; E. CSORBA CSILLA: *Új vízeken. Írók és művészek Székely Aladár műtermében*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2020; E. CSORBA CSILLA: „Igaz, kérelhetetlen, művészi”, Bán András (szerk.): *Kik vagyunk. Fotográfikák képzőművészekről*, Múcsarnok, Budapest, 2021, 30–33. Ady és a kortársak

realistának tekintik Székely Aladár új, hatásos megközelítésmódját, ám ha egyszer megpróbálnánk rendet teremteni a fotográfiai törekvések néven nevezésében, helyénvalóbb lenne a „modern” jelző, maga a szerző is ilyennek gondolta műveit (SZÉKELY Aladár: „Modern fényképezés”, *A Fény*, 1907 (1), 9.). A „modern” elnevezést azonban a magyar fotóművészetet áttekintő Hevesy Iván később az avantgárd felfogások számára foglalta le (HEVESY: *I. m.*, 79.). Így a hatvanas évek egymásra torlódo kezdeményezéseit inkább a fotósok pozíciója, s nem művészetük jellegzetességei alapján kezelték a kortársak.

¹¹ LUSSA Vince: „Beszélgetés Czeizing Lajossal”, *Fotó*, 1985 (7), 296–297.; KINCSES Károly: „A város fényképésze”, *Népszabadság*, 2000. január. 13., 32.

¹² A felvételek ez alkalommal Rolleiflex és kisfilmes Praktina géppel készültek, Agfa nyersanyagra.

¹³ HEVESY Iván: *A magyar fotóművészet története*, Bibliotheca, Budapest, 1958, 189.; CZEIZING Lajos: *Budapesti éjszaka*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, Budapest, 1961, 6.; VÉGVÁRI Lajos: „Egyedül: Czeizing Lajos emlékére”, *Fotóművészet*, 1986 (1), 45.

¹⁴ CZEIZING Lajos: *Budapesti éjszaka*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, Budapest, 1961; GRANASZTOI Pál: *Budapest egy építész szemével*, Corvina, Budapest, 1971 (mindkét könyvet Kálmán Kata szerkesztette!). Fia visszaemlékezése szerint könyvei megjelenése után Czeizing Lajos napokig lehangolt volt, annyira elkeserítette a fotók silány nyomása. Összevetve a hagyatékban fennmaradt könyv makettekkel, tónusgazdag képei az albumokban valóban sokat veszítettek erejükből. Érdemes lenne egyszer egy kiállításon rekonstruálni és az eredménnyel összevetni az alkotói szándékot.

¹⁵ „Csupa hamis íz, mesterkél, művésziesség kitaláció az egész kiállítás.” HAJDÚ Éva: „Czeizing Lajos kiállítása a Vigadó Galériában”, *Magyar Nemzet*, 1985. február 27., 7. „Valóban zavarban vagyok, méltassam vagy méltányoljam-e a látott kísérleteket, amelyek egyelőre kudarcnak mutatkoznak inkább, mint a fotóművészet valamely új ösvényére való rálelésnek.” ZAY László: „Czeizing Lajos kiállítása, avagy kísérletek és kudarcok a Vigadó Galériában”, *Fotóművészet*, 1985 (2), 29.

Czeizing Lajos: *Czobel Béla festőművész (1883–1976)*, 1960-as évek eleje, Magyar Fotográfiai Múzeum, megjelent a *Művészek* című könyv 44. oldalán

